
HOW MUCH THE LIFE EDUCATION PROGRAM AND CLASS COMMUNITY ACTIVITIES CONTRIBUTE TO THE THE HUMANIZATION OF THE STUDENT'S PERSONALITY

Lidjia Kamcheva – Panova

UGD, Faculty of Philology - Shtip, R.N. Macedonia, lkamceva@yahoo.com

Trajche Dimov

PMS,, Goce Delchev” – Shtip, R.N. Macedonia, trajdim@live.com

Zoran Mitev

PMS ,, Goce Delchev”- Shtip, R.N. Macedonia, mitevzoran@gmail.com

Abstract: Upbringing enables people to live, gives them knowledge, forms habits and skills, develops abilities, builds human qualities, socializes man, humanizes him, it enriches him in value and helps him to make sense of life. Upbringing in the spirit of humanism implies love, care and nursing for man, awareness of obligations, duties and tasks to him, friendship, solidarity, as well as the fight for his rights and equality. About humanism writes even Cicero, implying "the highest cultural - ethical development" of man. Humanism is the foundation of morality, and for an ideal it has the man and the human. From humanism derive all other moral principles.

Humanistic upbringing aims to stimulate the process of self-actualization of the individual, developing feelings of self-worth and a positive self- image, encouraging the development of authenticity and originality and thus creating own composition of values. The humanistic upbringing aims also at the adoption of a certain composition of social values which enables the individual to realize his efforts for his own actualization. Humanistic upbringing means: upbringing for a positive self-image, upbringing for human relationship between women and men, upbringing for human rights. According to the principles of primary education in the Republic of North Macedonia, primary education is developed on the basis of: the best interest and complete development of the student; equality, accessibility, accessibility and inclusiveness; promoting similarities and accepting diversity, interculturality , multiculturalism, interculturalism and multiculturality, etc. The concept of primary education (March 2021) relies on inclusiveness, gender sensitivity / equality and interculturalism as key principles and is directly related to the National standards for primary education which give the directions towards which the entire organization and realization of educational the educational process in primary schools.

Our goal in this paper is to see how, through the curriculum and program contents in the handbook "Life skills education" and through the focused observation of the class community, teachers have the opportunity and perspective to act on the humanization of students. The research was done on a larger scale, covering more schools from urban and rural areas. However, here we will highlight a small part of this research.

Keywords: humanization, class community class

КОЛКУ ПРОГРАМАТА ЗА ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ЖИВОТНИ И АКТИВНОСТИТЕ НА ЧАСОТ НА ОДДЕЛЕНСКАТА ЗАЕДНИЦА ПРИДОНЕСУВААТ ЗА ХУМАНИЗАЦИЈА НА ЛИЧНОСТА НА УЧЕНИКОТ

Лидија Камчева – Панова

УГД, Филолошки факултет - Штип, Р.С. Македонија, lkamceva@yahoo.com

Трајче Димов

ООУ „Гоце Делчев“ – Штип, Р.С. Македонија, trajdim@live.com

Зоран Митев

ООУ „Гоце Делчев“ – Штип, Р.С. Македонија, mitevzoran@gmail.com

Резиме: Воспитувањето ги оспособува луѓето за живот, им дава знаења, формира навик и умеања, развива способности, ги изградува човечките својства, го социјализира човекот, го хуманизира, вредносно го збогатува и му помага во осмислување на животот. Воспитувањето во духот на хуманизмот подразбира љубов, грижа и нега за човекот, свест за обврските, должностите и задачите кон него, пријателство, солидарност, како и борба за неговите права и еднаквости. За хуманизмот пишува уште Цицерон подразбирајќи „ највисок културно – етички развој“ на човекот. Хуманизмот е темел на моралот, а за идеал го има човекот и човечкото. Од хуманизмот произлегуваат сите останати морални начела.

Хуманистичкото воспитание има за цел да го поттикне процесот на самоактуелизација на поединецот, развој на чувствата за сопствена вредност и позитивна слика за себе, поттикнување на развојот на автентичност и оригиналност, а со тоа и создавање на сопствен состав на вредности. Хуманистичкото воспитание има за цел и усвојување на одреден состав на општествени вредности со кои се овозможува на поединецот да ги оствари своите настојувања за сопствена актуелизација. Хуманистичкото воспитание подразбира: воспитание за позитивна слика за себе, воспитание за хуман однос меѓу жени и мажи, воспитание за човекови права.

Според начелата на основното образование во Република Северна Македонија, основното образование се развива врз основа на: најдобар интерес и целосен развој на ученикот; еднаквост, достапност, пристапност и инклузивност; унапредување на сличностите и прифаќање на различностите, интеркултурност, мултикултурализам, интеркултурализам и мултикултурност итн. Концепцијата за основно образование (март 2021) година се потпира на инклузивноста, родовата сензитивност/рамноправност и интеркултурноста како клучни принципи и е директно поврзана со Националните стандарди за основно образование што ги даваат насоките кон кои треба да се стреми целокупната организација и реализација на воспитно-образовниот процес во основните училишта.

Наша цел во овој труд е да видиме колку, преку програмата и програмските содржини во прирачникот „Образование за животни вештини“ и преку фокусираното набљудување на часот на одделенската заедница, наставниците имаат можност и перспектива да делуваат врз хуманизацијата на учениците. Истражувањето е направено во поголем обем, опфатени се повеќе училишта од градски и рурални средини. Меѓутоа, овде ќе истакнеме еден мал дел од ова истражување.

Клучни зборови: хуманизација, час на одделенска заедница

1. ВОВЕД

Хуманизам подразбира создавање на општествени односи во кои „човекот на човек е човек“. (Педагошки речник 1 и 2)

Хуманизам значи човечност, очовечување на човекот – човековата суштина – она темелното што го прави човекот човек. А што го прави човекот човек? Она по што тој се разликува од животните и другите живи суштества. Тоа значи дека битот на човечноста мораме да го бараме во неговата свесна, творечка, општествено – историска и морална природа. Не се работи за биолошкото одредување, туку за општествено – етичкото одредување на човекот. Биолошката компонента ја поседуваат и животните, а човечноста е изразито човечко обележје. Ја карактеризираат својства, квалитети и способности кои го издигаат човекот на пиедесталот на целокупните вредности. Во ова значење, хуманизмот ги изразува целокупните способности на човекот или ги опфаќа сите човечки вредности. Го симболизираат идеалите: слобода, братство и еднаквост, истакнати во времето на француската револуција. Декларацијата за правата на човекот од 1984 година е плод на новите тежненија за остварување на хумани меѓучовечки односи.

Хуманизам доаѓа од латинскиот збор *humanitas*, што значи човечност. Се однесува на човекот и неговиот однос спрема другите луѓе. Ако човекот е човек по свест и должност спрема човекот, општеството и човештвото, ако човекот за човекот е највисока цел, а со тоа и идеал, тогаш хуманизмот е поглед на човекот од кој зрачат човечките вредности: верба во човекот, вистината, совршенството, праведноста. Таквиот хуманизам е основа на целокупниот морал. Од него се добиваат сите морални принципи. И поради тоа воспитанието во духот на хуманизмот мораме да го ставиме на прво место. (Костова М., 2004)

Хуманизација доаѓа од зборот „*humanus*“ која е придавка на зборот „*homo*“ – човек. Хуманизацијата е очовечување, а хуманоста претставува „човечност“. (Weissgerber, J., 1978)

Воспитувањето во духот на хуманизмот подразбира љубов, грижа и нега за човекот, свест за обврските, должностите и задачите кон него, пријателство, солидарност, како и борба за неговите права и еднаквости. За хуманизмот пишува уште Цицерон подразбирајќи „највисок културно – етички развој“ на човекот. Хуманизмот е темел на моралот, а за идеал го има човекот и човечкото. Од хуманизмот произлегуваат сите останати морални начела.

Хуманистичкото воспитание има за цел да го поттикне процесот на самоактуелизација на поединецот, развој на чувствата за сопствена вредност и позитивна слика за себе, поттикнување на развојот на автентичност и оригиналност, а со тоа и создавање на сопствен состав на вредности. Хуманистичкото воспитание има за цел и усвојување на одреден состав на општествени вредности со кои се овозможува на поединецот да ги оствари своите настојувања за сопствена актуелизација. Хуманистичкото воспитание подразбира: воспитание за позитивна слика за себе, воспитание за хуман однос меѓу жени и мажи, воспитание за човекови права.

2. ОЧОВЕЧУВАЊЕТО КАКО ВОСПИТЕН ИДЕАЛ

Воспитанието е основа на националниот развој и инвестициите во воспитанието, образованието и изградувањето на луѓето – носители на напредокот и развојот – се најрентабилни инвестиции.

Воспитувањето ги оспособува луѓето за живот, им дава знаења, формира навика и умења, развива способности, ги изградува човечките својства, го социјализира човекот, го хуманизира, вредносно го збогатува и му помага во осмислување на животот.

Воспитанието ги одржува општочовечките вредности и сите позитивни настојувања на човечките заедници. Тој ги поврзува луѓето и заедничките настојувања за остварување на најзначајните вредности и идеали – очовечување на човекот. Станува збор за човековите тежнења и настојувања, за човековите визии и проекции за тоа каков би требало да биде човекот. Ваквите тежнења и настојувања на човекот се присутни во текот на целата негова историја.

Првите мисли за складниот развој на телото и душата се појавуваат уште во античка доба. Главна задача на воспитанието во древна Атина е идејата за хармоничен развој.

Истапувајќи против сталешкото воспитување, хуманистичката педагогија го обновува античкиот воспитен идеал – хармоничен развој на човекот, формирање на неговото тело и душа, обликување на правото за воспитување и образование на сите.

Педагошките класици: J.A.Komenski, J.Locke, J.J.Rousseau, J.H. Pestalozzi и други се доследни следбеници и застапници на тие воспитни настојувања. Тие ги разработуваат и афирмираат идеите за складен развој на сите човечки способности, за обликување на човековото суштество во неговата целовитост, општочовечко воспитување, складен развој на сите дарби и можни човечки карактеристики, изградување на човекот во неговата целовитост.

Всушност, хуманизацијата на личноста како воспитен идеал ги соединува човековите одлики, вредности што го оцртуваат најдобро, посакувано, идеално сфатено и мисловно обликувано човечко суштество кое како пример на човечноста и добрината како вечен патоказ на усовршување и очовечување ги привлекува, инспирира и поттикнува сите педагошки настојувања.

3. СОСТОЈБАТА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА И ПЕРСПЕКТИВИТЕ ВО ОДНОС НА ХУМАНИЗАЦИЈА НА ЛИЧНОСТА НА УЧЕНИКОТ

Во Република Северна Македонија, според Законот за основно образование, меѓу другите цели на основното образование се и: обезбедување целосен опфат во воспитно – образовниот процес и одговарање на разновидните потреби на сите ученици; развивање самоверба и свест кај ученикот за сопствената индивидуалност и одговорност за своите постапки; воспитување за почитување на различностите, соработка, почитување на различноста, основните човекови слободи и права; развивање свест кај учениците за припадност на РСМ и негување на националниот, граѓанскиот, етничкиот и културен идентитет; подготвување на ученикот за одговорен живот во слободно, граѓанско и демократско општество. Според начелата на основното образование, основното образование се развива врз основа на: најдобар интерес и целосен развој на ученикот; еднаквост, достапност, пристапност и инклузивност; унапредување на сличностите и прифаќање на различностите, интеркултурност, мултикултурализам, интеркултурализам и мултикултурност итн. Концепцијата за основно образование (март 2021) година се потпира на инклузивноста, родовата сензитивност/рамноправност и интеркултурноста како клучни принципи и е директно поврзана со Националните стандарди за основно образование што ги даваат насоките кон кои треба да се стреми целокупната организација и реализација на воспитно-образовниот процес во основните училишта.

4. МАТЕРИЈАЛИ И МЕТОДИ

Во овој труд направиме анализа на содржините за работа на часот на одделенската заедница од аспект на застапеност на содржини погодни за хуманизација на личноста на ученикот. Со фокусираното набљудување целта беше да се согледа колку активностите на часовите на одделенската заедница, на кој што се работи програмата „Образование за животни вештини“, придонесуваат за хуманизација на личноста на ученикот и затоа акцентот се става на презентирање на оние податоци кои овозможуваат појасна слика за внатрешниот свет во училиштата, светот на учениците и наставникот. Набљудувањата беа направени во учебната 2019/20 година.

5. РЕЗУЛТАТИ

Часот на одделенската заедница во основното училиште се одржува еднаш седмично во траење од 40 минути за учениците од II до IX одделение. Од учебната 2010/2012 година овој час претставува замена за

часот на раководителот на паралелката (одделенски час). Овој час се изведува секој понеделник со работилници од предвидените програмски теми и содржини кај учениците од предметна настава од VI – IX одделение, а кај учениците од одделенска настава од II до V одделение еднаш седмично во зависност од распоредот на часовите по активности.

Во I одделение програмските теми од Образование за животни вештини се изучуваат во склоп на предметот Запознавање на околината, а по можност и во интеграција со предметот македонски јазик.

Целта на нашата анализа на програмата на часот на одделенската заедница во предметна настава е да се види колку содржините на овој час се со доза на морално и етичко воспитување т. е колку допринесуваат за хуманизација на личноста на учениците.

На овој час се обработуваат содржини од образование за животни вештини. Наставната програма од Образование за животни вештини има за цел да придонесе за личниот, емоционалниот и социјалниот развој на учениците, на тој начин што го помага развојот на психо - социјалните вештини, оспособувајќи ги учениците за успешно справување со предизвиците на секојдневното живеење. Психо - социјалните вештини имаат важна улога во промовирање на хуманиот однос на учениците во целина.

Програмата за Образование за животни вештини во сите одделенија од II – XI се состои од 5 исти програмски теми:

1. Јас – личен развој

Ова програмска тема ги опфаќа следниве содржини: Самоверба; Позитивна слика за себе како член на семејството и ученик; Препознавање и изразување на сопствените емоции; Справување со загуба и жалење; Справување со успех/неуспех; Искажување на своето мислење и Менаџирање на слободното време.

Со овие содржини се поставуваат следниве конкретни цели: ученикот треба да знае дека секој човек има свои јаки и слаби страни; да се оспособува да ги идентификува своите потенцијали и да поставува цели за постигнување; да се оспособува со сигурност да ги претстави/изрази своите знаења, можности и потреби; да умеет да ја препознае својата единственост; да се оспособува отворено да зборува и да ги брани своите погледи и мисли; да се поттикнува да сфаќа дека самовербата и сигурноста во себе се важни за постигнувањата во животот; да прифаќа нови искуства со сигурност; да се запознае со различните улоги и обврски на учениците во училиштето; да се оспособува да соработува со своите соученици во решавање на училишни задачи; да знае кои емоции се позитивни кои негативни; да знае дека во животот се случуваат несреќни ситуации и да прифаќа дека жалењето не е слаба страна; да се оспособува да го сподели својот успех/неуспех со другите; да се оспособува јасно и аргументирано да го искаже сопственото мислење; да знае за важноста на слободното време и да се поттикнува да сфати дека користењето на слободното време е можност за културно издигање и изградување.

2. Јас и ти – Интерперсонални односи

Оваа тема ги опфаќа следниве содржини: Прифаќање на сличности и разлики; Формирање, одржување и прекинување на врски; Чување тајна; Кажување лаги/вистини; Давање и примање помош; Справување со емоции; Справување со насилничко однесување; Комуницирање и разрешување конфликти.

Преку овие содржини се предвидени да се реализираат и постигнат следниве цели: да знае дека постојат сличности и разлики меѓу луѓето во физичкиот изглед, мислењето, уверувањето, потребите и интересите, способностите, потеклото; да се поттикнува да сфати дека постоењето на разлики меѓу луѓето е позитивна придобивка и да ги почитува тие разлики; да се запознае со предусловите за одржување пријателство и другарство (доверба, соработка, поддршка, отвореност, почитување...); да се поттикнува да согледа дека чувањето тајни го зајакнува другарството, а издавањето тајни го прекинува/нарушува; да се поттикнува да согледува дека кажувањето лаги може да биде штетно и за него/неа и за другите и дека лагата ја нарушува довербата; да осознава со што може да помогне дома и на училиште; да се оспособува да помогне кога некому му е потребна помош; да осознава кога лугината предизвикува агресивно однесување; да изразува симпатија кон врсниците; да согледа дека непријатните емоции се пречка, а пријатните поттик во односите меѓу луѓето; да се оспособува да ги согледа негативните последици од насилничкото однесување; да согледува дека и вербалната и невербалната комуникација може да имаат позитивни и негативни последици по однос на другите; да ги запознава можните извори на конфликти; да ги осознава различните видови реакции во конфликтна ситуација и последиците од таквите реакции; да согледа дека од начинот на реагирање зависи дали конфликтот ќе се реши или ќе ескалира.

3. Јас и другите – Општествени односи

Оваа тема се разработува преку следниве содржини: Детски права; Почитување на другите (недискриминација); Меѓусебно поддржување и соработка; Структура на група; Донесување одлуки во група; Социјален притисок; Одговорност за своите постапки; Градење позитивен однос кон својата земја;

Градење чувство за општо – цивилизациска припадност; Развивање критички однос кон медиумите; Позитивни модели на идентификација; Користење на институциите за заштита и безбедност.

Целите кои треба да се постигнат при реализација на овие содржини се: да се оспособува да ги препознае своите права и правата на другите деца; да се поттикнува да ја прифаќа различноста како позитивна; да се запознава со различни ситуации во кои на луѓето може да им треба поддршка и несебично да ја даде; да осознае дека заедно може да се постигне повеќе; да го запознае своето место во групата и да се оспособува да биде дел од различни групи; да ги запознае постапките за донесување одлука; да се поттикнува да го прифаќа почитувањето на правилата; да се поттикнува да прифаќа сопствена одговорност за донесените одлуки; да осознава што се смета за добро, а што за лошо постапување во повеќе ситуации; да ја запознава вредноста на спротивставувањето на сопствениот став и мислење на оној на групата; да ги запознава правилата и процедурите што важат во односите меѓу луѓето; да ги запознава своите должности и одговорности; да се оспособува да ги предвиди последиците од сопственото непочитување на правилата; да се поттикнува да ги почитува символите на идентитетот на сопствената земја; да осознава дека луѓето во светот имаат заеднички потреби и интереси; да знае за медиумите и емисиите кои се соодветни на неговата/нејзината возраст; да се запознае со луѓе кои на различен начин допринеле за развој на човештвото и да се охрабрува да посака да биде како нив; да се поттикнува да ја сфаќа важноста на делувањето на луѓето од различни професии и занимања; да знае кои институции во државата даваат заштита и безбедност; да се поттикнува да ги почитува луѓето кои работат во овие институции и користа од нивното постоење.

4. Јас и здравјето - Здраво живеење

Оваа програмска тема се разработува низ следниве содржини: Стекнување навики за здрава исхрана; Водене грижа за личната хигиена; Превенција од болести и заболувања; Развивање свест за сексуалното здравје; Сексуално вознемирување / злоупотреба; Превенција од пушење и пиење алкохол.

Целите кои се предвидени во оваа програмска тема се следниве: да се запознае со различните видови здрава исхрана; да се запознава како правилно се консумира храната; да се поттикнува да ја сфаќа важноста на здравата исхрана за здравјето и правилниот развој на телото; да се поттикнува редовно да одржува целосна лична хигиена и дека тоа е важно за здравјето и социјалната прифатеност; да ги запознае опасностите од различните болести и заболувања; да ги осознава причините за болестите и заболувањата; да се поттикнува да прифаќа совети од возрасните за заштита од болести и заболувања; да ги запознава телесните промени што настануваат како резултат на сексуалното созревање; да осознава што е сексуално вознемирување, педофилија; да се оспособува да препознае и да реагира на сексуално вознемирување во секојдневните ситуации; да се поттикнува да сфаќа дека никој нема право сексуално да ги вознемирува и злоупотребува другите; да се поттикнува да ја сфаќа штетноста од пушењето и алкохолот како по здравјето така и по социјалното и хуманото однесување.

5. Јас и околината – Однос со надворешната средина

Оваа програмска тема ги содржи следниве содржини: Безбедно однесување во средината; Градење позитивен однос кон околината; Градење позитивен однос кон растенијата и животните; Подобрување, одржување и разубавување на околината; Заштита на планетата Земја.

Целите кои треба да се постигнат се следниве: да се запознае со последиците од сопственото однесување врз сопствената безбедност и безбедноста на другите; да се оспособува да го прилагоди своето однесување на конкретно место/ситуација; да се оспособува да прифаќа потреба од прилагодување на сопственото однесување заради лична безбедност и безбедност на другите; да се оспособува за одржување на лична хигиена, хигиена во домот и училиштето; да се оспособува да се спротивстави на оштетување на околината и да ги знае последиците од оштетувањето на околината; да го знае местото на растенијата и животните во циклусот на живиот свет; да се поттикнува дека кон животните треба хумано да се однесува, како и кон сите живи суштества; да осознава што треба да се направи за да се креира, подобрува, одржува и разубавува непосредното окружување; да се поттикнува да учествува во естетското обликување и организирање на училишниот простор; да ги запознае најчестите загадувачи на воздухот, водата и почвата; да се поттикнува да ја сфаќа одговорноста на човекот во заштитата на животната средина.

Со право може да се истакне дека програмата Животни вештини која се реализира на Часот на одделенската заедница нуди доволно теми и содржини кои влијаат врз хуманизација на личноста на ученикот.

5.1. Резултати од фокусираното набљудување

17.02.2020 – Час на одделенска заедница

Часот на одделенската заедница започна вообичаено со влегување на одделенскиот раководител во паралелката, поставување на прашања од негова страна во врска со некои активности и проблеми на учениците и излагање за тоа што ќе се работи на овој час. Учениците седнаа во групи и еден по еден даваа асоцијации на зборот ДРУГАР. Потоа поведоа дискусија за тоа колку ни се важни другарите, зошто ни се

потребни, какви другари имаме, дали сите другари ни се најдобри и на кои начини можеме да му покажеме на другарот дека ни значи.

Потоа секој ученик ги напиша имињата на своите другари на еден лист хартија. Потоа одбраа еден што сметаа дека им е најдобар другар во моментот и го нацртаа како карикатура и напишаа една реченица со која го опишаа.

Откако завршија, наставникот им побара по пат на Бура на идеи да се генерираат карактеристики на добар другар и ги запиша на табла.

На крајот извлекоа заклучок дека во текот на животот другаруваме со разни другари. Тие може да се наши врстници, возрасни, пријатели од Интернет, животни и други. Како растеме така местото и улогата на другарите во

нашите животи се зголемува. Другарите ни се важни и ни се потребни бидејќи со нив се дружиме, разговараме, заеднички минуваме низ разни искуства, си даваме поддршка и си помагаме. Во текот на дружењето избираме по еден или двајца најдобри другари со кои се чувствуваме пријатно, релаксирано и имаме голема доверба во нив. Со другарите си покажуваме колку ни значат на различни начини, меѓу кои преку почитување, чување тајни, непотсмевање и друго. Некои работи не можеме да ги направиме сами – неопходни ни се другари. Кога нешто не умееме да го направиме сами или сме несигурни или не знаеме како од огромно значење ни е помошта од другарите.

6. ЗАКЛУЧОК

Од анализата на Законот за основното образование и Концепцијата за основно образование јасно се гледа дека поставеноста на нашиот воспитно – образовен процес оди во насока на хуманизација на личноста на учениците, прифаќајќи ги основните лични и заеднички вредности. Преку поставеноста и целите на нашиот воспитно – образован систем се гледа дека се настојува кај учениците да се влијае да се прифатат хуманистичките вредности кои ќе бидат во функција на развојот, како на самата личност, така и на целокупното општество.

Од анализата на содржините на Прирачникот „Образование за животни вештини“ според кој се работи на Часот на одделенската заедница и преку набљудуваните часови, јасно и цврсто можеме да кажеме дека овој наставен предмет влијае врз хуманизација на личноста на учениците, преку кој се стекнуваат определени знаење, ставови и вештини кои им помагаат на учениците да одговорат на реалните предизвици од секојдневниот живот на учениците, внесува промени во однесувањето на учениците и им дава поддршка во изборот и практикувањето на здраво однесување.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

Баракоска, А. (2007). Педагогија, учебно помагало, Скопје:УКИМ

Баракоска, А. (2008). Вредностите и образованието во услови на општествени промени, Годишен зборник, Филозофски факултет, Скопје, интернет издание

Коменски, Ј. А. (1954). Velika didaktika, Београд: Savez pedagoških društava Jugoslavije

Костова, М. (2004). Теорија на воспитанието (за интерна употреба), Скопје: УКИМ

Камчева – Панова, Л. (2015). Современото основно воспитание и образование во функција на хуманизација на личноста на ученикот, докторска дисертација, Скопје

Закон за основното образование (2019). Службен весник на РСМ бр.161

Концепција за основно образование (2021). МОН, БРО, Скопје